

Azimut

137

La batalla de l'Ebre

14 itineraris en BTT

David Sancho

Accésit
XIII
Premi
Vèrtex
convocat per
la FEEC

Cossetania Edicions

AQUEST LLIBRE FOU MEREIXEDOR D'UN ACCÈSSIT DEL
XIII PREMI VÈRTEX A UN RECULL D'ITINERARIS DE MUNTANYA,

CONVOCAT PER LA
FEDERACIÓ D'ENTITATS EXCURSIONISTES DE CATALUNYA,
AMB LA COL·LABORACIÓ DE COSSETÀNIA EDICIONS

Primera edició: gener del 2014

© del text i de les fotografies: David Sancho i Cepero

© d'aquesta edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-190-2

DL T 20-2014

Introducció

El juliol de 2013 se celebrà el 75è aniversari de l'episodi bèl·lic més llarg, cruent i decisiu que ha viscut el nostre país en època contemporània: la batalla de l'Ebre. En el marc de la Guerra Civil espanyola, a les comarques de l'Ebre es va desenvolupar (entre els mesos de juliol i novembre de 1938) l'enfrontament definitiu que posà punt i final a les esperances de la jove República espanyola de vèncer els que s'havien revoltat contra la legalitat amb l'ajut de les potències feixistes de l'època.

La batalla de l'Ebre es va dur a terme durant 115 dies sobre un ampli territori d'aproximadament 800 km²: valls, muntanyes, rius, planes, conreus, pobles... van configurar l'escenari on desenes de milers de persones van perdre la vida o van quedar marcades per sempre. Per a uns, després, la victòria; per als altres, la derrota i l'exili.

Conèixer aquest territori i descobrir les traces de la batalla és quelcom apassionant i interessant alhora; recórrer els espais recuperats d'aquest cabdal episodi de la història ens portarà a revivre'l per entendre'l millor; ascendir les serres, baixar als barrancs, rodar pels camps —encara presents— que van ser protagonistes de l'enfrontament, farà que gaudim de la història com a fil conductor d'aquesta guia de BTT, ja que a cavall de la bicicleta és com millor podem conèixer l'extens territori protagonista de la batalla.

Des de l'altiplà del Vesecrí, al Baix Cinca, fins a tocar del delta de l'Ebre, al Montsià, aquestes rutes ens permetran conèixer el teatre de la guerra. Les rutes es concentren a les comarques de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, ja que van ser els principals llocs de l'enfrontament, però d'altres ens portaran a conèixer escenaris secundaris, no menys interessants pel que fa a paisatge o història, situats al Baix Cinca, el Segrià o el Montsià.

Les rutes uneixen diferents espais relacionats amb la batalla de l'Ebre, alguns dels quals s'han anat recuperant gràcies a la tasca feta des de l'associacionisme civil o l'administració, la qual cosa ha fet possible la visita a trinxeres, búnquers i refugis

antiaeris. Altres espais són simplement els escenaris i paisatges on es produí la batalla, que, tot i que no conservin vestigis materials, formen també part del patrimoni de la Guerra Civil.

En aquesta guia no hi són tots els espais de la batalla, és clar, i és que el territori és tan ampli que encara avui dia continuen apareixent restes i posicions, i es descobreixen escenaris i emplaçaments d'aquell episodi històric. Malauradament, alguns s'han perdut o transformat per sempre, sigui per l'oblit o per l'acció humana, però és important que es continuï treballant per la memòria històrica i no es perdi aquest llegat. A l'apartat *Per saber-ne més* trobareu una relació de les entitats i associacions que treballen en la recuperació i museïtzació dels espais i que impulsen el coneixement i divulgació d'aquest episodi històric.

Com no podia ser d'una altra manera en una guia excursionista, també hem dedicat una atenció especial als espais naturals. N'hi ha que tingueren una especial rellevància durant la batalla de l'Ebre, com les serres de Pàndols i Cavalls, i fins i tot hem inclòs en algunes rutes algun petit tram a peu per arribar on no és possible fer-ho amb la bicicleta. Com dèiem a l'inici, la història és el fil conductor d'aquesta guia, però l'escenari on va produir-se la batalla de l'Ebre és alhora un espai natural de contrastos: aiguamolls, serres, pics, horta, regadiu i secà conformen un mosaic natural inigualable per gaudir damunt de la bici.

Esperem que us agradi!

Les rutes i el territori

Les catorze rutes que us proposem es distribueixen entre sis comarques diferents, tot i que de manera desigual. La majoria de rutes circulen per les comarques de la Ribera d'Ebre, on es produí el pas principal del riu, i la Terra Alta, on van tenir lloc els enfrontaments més importants i on hi ha els vestigis més importants de la batalla.

Més al nord, la ruta dels tossals d'Almatret (al Segrià) ens duu a conèixer la rereguarda republicana i la preparació del pas del riu, mentre que la de l'Alt dels Auts (al Baix Cinca) ens permet visitar un escenari secundari de la batalla on tingué lloc el primer intent dels franquistes d'evitar la victòria republicana.

Més al sud, al Montsià, la ruta del pas de l'Ebre per Amposta ens permet conèixer un escenari secundari, on es va frustrar el pas del riu durant el primer dia d'enfrontament. I la ruta de l'Aeròdrom de la Sénia, tot i allunyar-nos de la primera línia del front, ens ajuda a conèixer un aspecte cabdal per al resultat de la batalla de l'Ebre: la guerra aèria.

Característiques dels itineraris

Els itineraris han estat pensats per a un usuari mitjà de la BTT i, malgrat que requereixen una certa resistència física, no tenen dificultats tècniques considerables, més enllà d'algun corriol de bon fer. Hem intentat agafar com menys millor les carreteres principals, però no hem d'oblidar que gran part de l'àrea geogràfica que comprèn aquesta guia és una zona humanitzada i, per tant, el trànsit de vehicles sempre hi serà present. Això, però, no treu encant excursionista a aquest territori, sinó que les zones habitades conviuen amb altres on molt possiblement no ens creuarem amb ningú i ens oferiran paratges únics que ens faran gaudir d'allò més.

Els itineraris oscil·len entre els 20 i els 55 quilòmetres, per la qual cosa queden a l'abast d'una gamma molt àmplia de practicants de la BTT. A més, alguns dels itineraris poden enlla-

çar-se entre si, per si ens quedem amb més ganes de pedalar o no tenim prou temps per fer-los un a un. Tampoc no és exagerat plantejar-se fer-ne dos en un dia, ja que els punts d'inici de la majoria de les rutes es troben força propers en més d'un cas i serà fàcil desplaçar-nos-hi si disposem de vehicle propi.

Algunes de les rutes contemplen la possibilitat de fer alguna aproximació a peu i visitar espais relacionats amb la batalla de l'Ebre on no podem arribar amb la BTT. Així mateix, us recomanem que feu sense pressa la visita als espais recuperats relacionats amb la batalla per tal d'assaborir encara més aquests itineraris. El temps de la visita, però, l'hauem d'afegir al de la ruta. Així mateix, el temps total que apareix a cada ruta s'ha calculat sense tenir en compte les parades que fem.

A cada itinerari trobarem una breu introducció que ens informa dels aspectes més destacats de la ruta, de la manera d'arribar al punt d'inici i una fitxa tècnica amb les dades indispensables (desnivell positiu, quilometratge, temps, punts d'aigua, etc.) perquè ens fem una idea de l'itinerari. Pel que fa a la cartografia, hem utilitzat bàsicament els mapes de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC) a escala 1:50.000 per dos motius: perquè disposa de mapes de totes les comarques que apareixen a la guia i perquè aquesta zona del país no disposa de gaire cartografia excursionista. També hem utilitzat, per preparar les rutes, la tecnologia de Google Maps i Google Earth, que permeten observar de forma detallada —encara que mai no és fiable al 100%— els camins i pistes per on circulem.

Cadascuna de les rutes de la guia ve acompanyada d'un perfil altimètric que ens permet copsar a primer cop de vista com és la ruta que volem afrontar, així com d'un senzill croquis que ens orientarà per la ruta a seguir i on hem indicat alguns dels punts més destacats de la ruta.

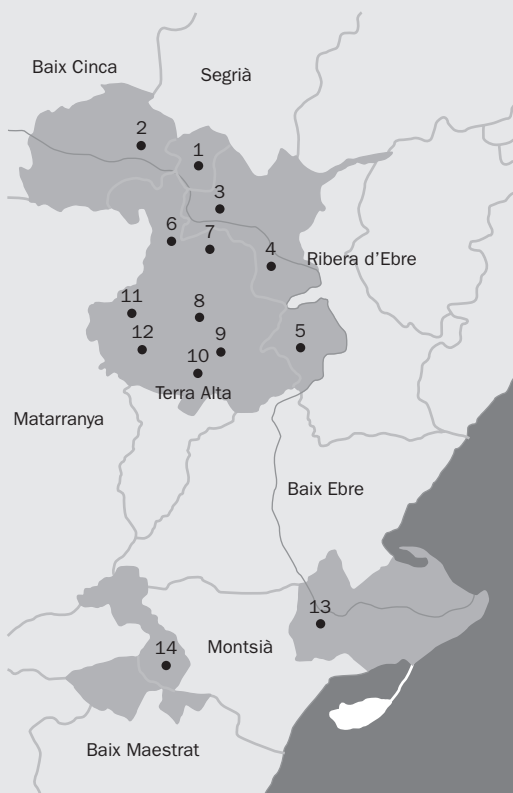
Els itineraris s'han descrit segons els punts quilomètrics més importants, parant atenció a les cruïlles, als llocs que poden portar confusió, als paratges naturals més interessants i, òbviament, als llocs d'interès històric. La majoria d'itineraris circulen per pistes forestals (les hem indicat simplement com a "pistes") i pistes asfaltades. Normalment aquestes darreres són camins rurals que han estat asfaltats perquè la gent que treballa al camp hi pugui arribar amb major comoditat. No és que sigui una visió molt agradable des del punt de vista de la BTT, però, com que aquesta és una zona humanitzada, sovint ens trobarem amb aquesta situació.

Hem fet unes descripcions comprensibles de les rutes, però aquesta és una guia de BTT on la improvisació i l'instint de cada *biker* també entren en joc a l'hora de trobar el camí encertat. No us obsessioneu si el vostre comptakilòmetres o GPS no encaixa al 100% amb cada punt de la ruta, ja que els aparells electrò-

SITUACIÓ DELS ITINERARIS

1. Els tossals d'Almatret i el cingle de la Pena
2. L'alt dels Auta
3. Sebes i l'ermita de Santa Madrona
4. La Picossa
5. El pas de l'Ebre per Miravet
6. El fort de Blario i la punta del Duc
7. La serra de la Fatarella
8. Els Quatre Camins
9. La serra de Cavalls i la vall de la Torre
10. La serra de Pàndols
11. El fort de Milet
12. El coll del Moro i la rereguarda nacional
13. El pas de l'Ebre per Amposta
14. L'aeròdrom de la Sénia

rics de vegades no funcionen correctament, o de vegades allargarem el camí més del compte per veure un racó interessant. A més d'una fotocòpia de la ressenya i d'un mapa, també podem preguntar a la gent de la terra per seguir el camí correcte.

La majoria d'itineraris aprofiten també les senyalitzacions que existeixen al territori. D'una banda trobem les relacionades amb les diferents rutes ciclistes, senderistes o culturals que existeixen al territori, i d'altra banda hi ha les indicacions relacionades amb la Guerra Civil, que han estat instal·lades per alguna entitat o associació. Algunes de les marques que trobarem són les següents:

- *Senders de Gran Recorregut (GR)*: Durant els itineraris trobarem les conegudes ratlles blanca i vermella que es corresponen, per exemple, al GR 171 o al GR 99.
- *Senders de Petit Recorregut (PR)*: En aquest cas, trobarem una marca blanca i groga corresponent a diferents PR, com el PR-C 27 a la Terra Alta.
- *Sender local (SL)*: Són iguals que les anteriors però en varia el color, ja que són blanques i verdes. Les trobarem en l'ascens a peu a la Picossa.
- *Ruta de la Pau*: L'any 1999 el Consell Comarcal de la Terra Alta va inaugurar aquesta ruta senderista per etapes que recorre bona part de l'escenari de la batalla de l'Ebre. En part combina GR i PR i visita alguns espais emblemàtics de la batalla. Indicada amb plafons i marques amb forma de colom blanc. Aquestes darreres no es troben en gaire bon estat i de vegades són difícils de veure.
- *Xarxa Ciclista de la Terra Alta*: Aquesta xarxa està formada per 13 itineraris que recorren la comarca. Circula per pistes forestals i carreteres i està indicada amb plafons verds i l'indicatiu RT més el número corresponent.
- *Camí de Sant Jaume*: Per les Terres de l'Ebre hi passa el Camí de Sant Jaume de l'Ebre, una variant de la coneguda ruta. Trobem els indicadors blaus característics d'aquest camí, així com fletxes grogues i el símbol de la Petxina del Pelegrí, característica del Camí de Sant Jaume.
- *Indicadors del Comebe*: Són els indicadors dels Espais de la Batalla de l'Ebre que formen part del Consorci Memorial de la Batalla de l'Ebre. De color taronja, els trobarem als espais relacionats amb la batalla que ha museïtzat o senyalitzat aquesta entitat. En tots aquests emplaçaments trobarem informació sobre la importància d'aquests espais en el marc de la batalla.
- *Altres indicadors*: En el decurs de les rutes també trobem moltes marques, estaques i senyalitzacions correspo-

*Indicador
dels espais
històrics del
Comebe i
el Memorial
Democràtic*

nents a rutes municipals, ja siguin excursionistes, culturals o naturalistes. En són exemples les que hi ha a Mequinensa, Sant Jaume d'Enveja o Almatret.

Durant els itineraris per la Terra Alta, també trobem una sèrie d'escultures de la col·lecció Art al Ras, una intervenció artística integrada en el paisatge que decora els camins i pistes de la comarca. I també veurem dempeus, encara, moltes plaques, esteles i monòlits que el bàndol vencedor de la batalla de l'Ebre va aixecar per honorar els seus morts. Així, hi ha monuments dedicats als soldats italians, alemanys o espanyols que van combatre a l'exèrcit nacional.

Consells i prevencions

En primer lloc, cal tenir en compte les condicions físiques de cadascú, malgrat que ja hem dit que les rutes estan a l'abast d'un aficionat mitjà de la BTT. També hem de tenir en compte les especificacions tècniques de les rutes, ja que es pot produir la circumstància que una ruta, tot i presentar un quilometratge curt, tingui un desnivell important.

La batalla de l'Ebre.

Breu explicació dels fets històrics

Per a aquells que estigueu interessats en la història, a la bibliografia trobareu un seguit de llibres que us ajudaran a entendre millor els fets de la batalla de l'Ebre en el context de la Guerra Civil espanyola. Tot i això, hem considerat oportú fer-ne un breu relat, tot relacionant els escenaris dels fets històrics amb les rutes en BTT que podreu fer per la zona. Així, serà més fàcil entendre tot el que veiem i el que va succeir en aquestes contrades durant l'estiu i la tardor de 1938.

A partir de l'abril de 1938, el front a Catalunya se situava a la línia que formen, des del Pirineu fins al mar, els rius Noguera Pallaresa, Segre i Ebre. Arran del trencament del front d'Aragó, Catalunya havia quedat aïllada de la resta del territori de la República, mentre que la ciutat de València estava directament amenaçada per les tropes franquistes, que desitjaven el control del seu estratègic port.

Això va obligar l'Exèrcit Popular de la República a reorganitzar-se, i a Catalunya es creà l'Exèrcit de l'Ebre. Aquest exèrcit estava format per diversos cossos i divisions, que alhora es dividien en Brigades Mixtes i les conegudes Brigades Internacionals, formades per voluntaris antifeixistes d'arreu del món.

Amb l'objectiu d'alleugerir la pressió sobre València i unir novament Catalunya amb la resta del territori republicà, l'Exèrcit de l'Ebre va idear un ambiciós pla: creuar el riu Ebre en el seu tram final per diversos punts per fer retrocedir les tropes franquistes terra endins, i, tot rodejant els Ports de Beseit pel nord i el sud, atacar la rereguarda franquista que amenaçava València.

Així, la matinada del 25 de juliol de l'any 1938, diverses divisions republicanes travessaven el riu Ebre per dur a terme els plans previstos. Més tard es construïren ponts i passarel·les amb l'objectiu de facilitar el pas de tropes i vehicles, però el primer pas del riu es féu mitjançant barques de pesca confiscades als pobles del litoral, i que amb més o menys encert creuaren el riu intentant no ser vistos per l'enemic.

Itinerari 1

Els tossals d'Almatret i el cingle de la Pena

Durant la batalla de l'Ebre el poble d'Almatret fou una localitat de rereguarda important per als interessos de la República. D'una banda, durant la Guerra Civil es va iniciar l'explotació de les mines de carbó que hi havia al seu terme, ja que era vital cobrir les necessitats energètiques del país; d'altra banda, al cingle de la Pena, proper al poble, s'hi va crear un observatori militar que va permetre preparar el pas del riu pel sector dels Auts. En aquesta ruta visitarem espais relacionats amb totes dues coses en el preciós i poc conegut marc natural dels tossals d'Almatret.

Dades tècniques

Accés: Des de Lleida o Flix, prenem la C-12 fins a Maials, on agafem la carretera LV-7046 fins a Almatret. Deixem el cotxe a prop de la plaça Major, on iniciem la ruta.

Distància: 23 km.

Desnivell positiu: 560 m.

Temps: Entre 2 i 3 hores.

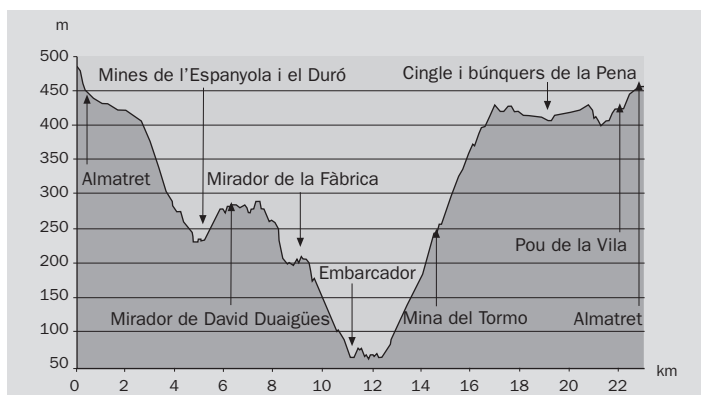
Dificultat física: Mitjana.

Dificultat tècnica: Baixa.

Punts d'aigua: Almatret i embarcador d'Almatret.

Observacions: El tram de sender el farem, o no, damunt de la bicicleta, segons el nostre nivell.

Cartografia: Mapa ICC Segrià 1:50.000.

Descripció de l'itinerari

km 0. Som a la plaça Major d'Almatret. Sortim del poble pel carrer Major i enllacem amb el carrer del Pou, que ens durà als afores del poble.

km 0,350. Arribem a una cruïlla a la sortida del poble. Aquí trobem un plafó explicatiu de la zona, així com diversos indicadors. Prenem la direcció vers l'“Embarcador” i els tossals d'Almatret. Anem deixant granges a dreta i esquerra, rodejats dels aerogeneradors de la zona.

km 1,100. Continuem recte, ara per camí de terra.

km 2,650. Seguim els cartells que porten cap a l'embarcador i les mines d'Almatret.

km 2,790. Deixem una pista a la dreta. Continuem avall per la pista principal, mentre ens endinsem a l'espai natural dels Tossals d'Almatret.

km 3,080. Trobem un plafó indicador del paisatge de la zona i veiem la primera vista panoràmica sobre l'Ebre i la zona dels Auts, a l'altre costat del riu.

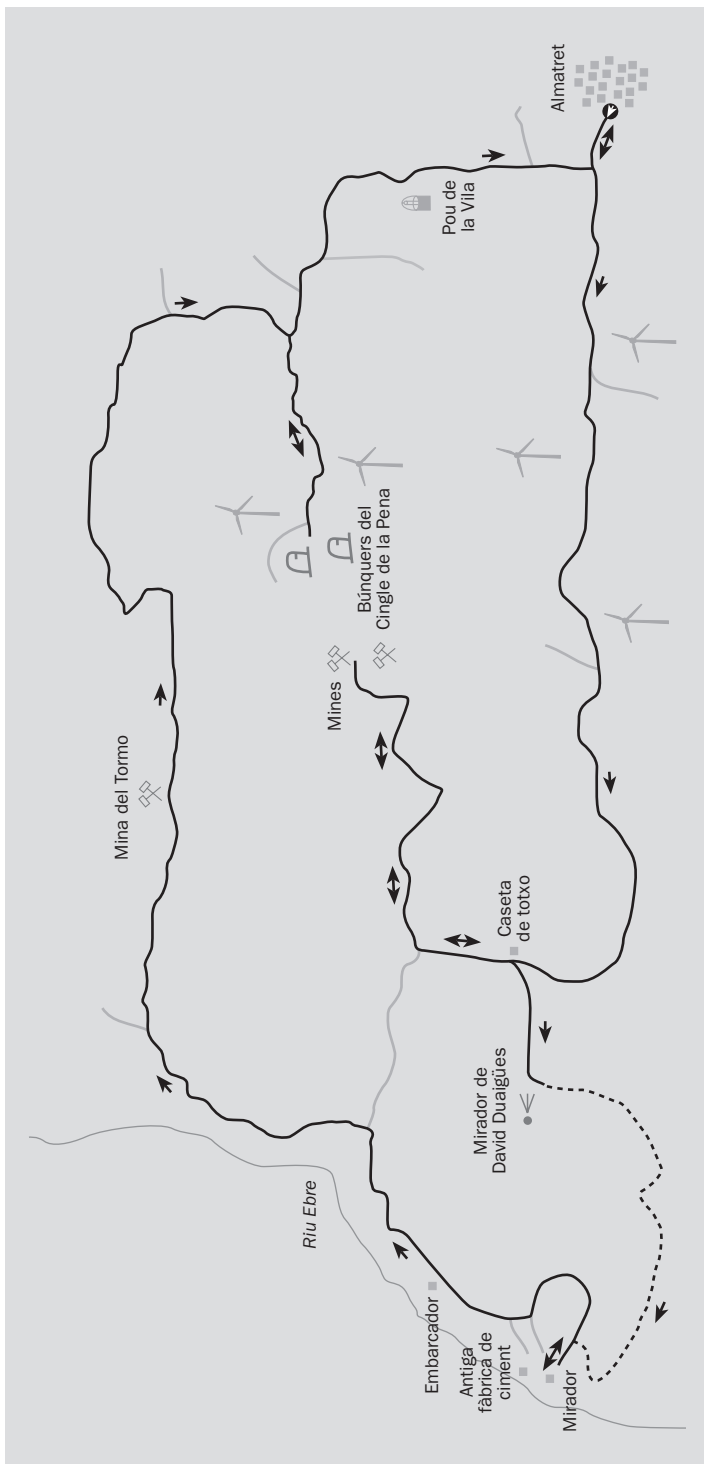
km 4,130. Arribem a una cruïlla on hi ha una caseta de totxo. Continuem recte cap a les mines. Després haurem de retornar fins a aquest punt.

km 4,310. Deixem la pista que anàvem seguint, que baixa cap al riu, i girem a la dreta per agafar una pista en més mal estat en direcció a les mines. Al llarg del camí anirem tro-

Baixant cap a l'Ebre

bant unes marques verdes i grogues que corresponen a un sender local.

km 5,090. Arribem a una boca de les mines de l'Espanyola i el Duró, on encara podem observar restes materials de l'activitat minera del passat. Un cop feta la visita, desfem el camí fins a la cruïlla on hi ha la caseta de totxo.

Les catorze mines de lignit que van existir a Almatret pertanyen a la conca minera de Mequinensa. Fins a la Guerra Civil no van explotar-se, però les necessitats energètiques de la República van fer que s'obrissin per obtenir carbó. L'activitat minera va continuar passada la guerra, fins que el poc rendiment que donaven va obligar a tancar les mines d'aquesta zona.

km 6,030. Arribem a la cruïlla anterior. A la dreta surt una pista que puja fins al mirador de David Duaigües. Hi anem.

km 6,230. Arribem al mirador de David Duaigües, des d'on gaudim d'una magnífica vista sobre el riu i les muntanyes de l'altra riba. Marxem del mirador per un sender de més de tres quilòmetres que ens portarà a tocar de l'Ebre. Atenció durant el descens, ja que algun pas ens pot obligar a baixar de la bici.

David Duaigües fou un jove bomber d'Almatret que va morir en acte de servei als focs d'Horta de Sant Joan de l'estiu de 2009. Estimat al seu poble i implicat amb la seva terra, els seus amics i convilatans li van dedicar aquest mirador i monument.

Mirador de David Duaigües

Índex

Introducció.....	5
Les rutes i el territori	7
Característiques dels itineraris	7
Consells i prevencions	12
Webs d'interès (turisme, allotjament, etc.)	12
La batalla de l'Ebre. Breu explicació dels fets històrics	13
Per saber-ne més	18
Bibliografia	19

ELS ITINERARIS

1. Els tossals d'Almatret i el cingle de la Pena	21
2. L'alt dels Auts	27
3. Sebes i l'ermita de Santa Madrona	33
4. La Picossa	39
5. El pas de l'Ebre per Miravet	45
6. El fort de Blario i la punta del Duc	51
7. La serra de la Fatarella	57
8. Els Quatre Camins	63
9. La serra de Cavalls i la vall de la Torre	71
10. La serra de Pàndols	77
11. El fort de Milet	85
12. El coll del Moro i la rereguarda nacional	91
13. El pas de l'Ebre per Amposta	99
14. L'aeròdrom de la Sénia	107

